

Combaterea impunității

*Extras din cel de-al 14-lea Raport general,
publicat în 2004*

25. Rațiunea de a fi a CPT este “prevenirea” torturii și a tratamentului sau pedepselor inumane ori degradante; el privește spre viitor, mai degrabă decât spre trecut. Totuși, evaluarea eficacității acțiunilor desfășurate în cazurile de maltratare constituie o parte integrantă a mandatului preventiv al Comitetului, având în vedere implicațiile pe care aceste acțiuni le au pentru comportamentul viitor.

Credibilitatea actului de interzicere a torturii și altor forme de maltratare este subminată de fiecare dată când funcționarii responsabili de asemenea ofense nu sunt trași la răspundere pentru acțiunile lor. Dacă informațiile care indică maltratări nu sunt urmate de reacții prompte și eficiente, cei înclinați spre maltratarea persoanelor private de libertate vor ajunge rapid la concluzia – și pe bună dreptate – că pot să continue fără să fie pedepsiți. Toate eforturile de a promova principiile drepturilor omului prin politici stricte de recrutare și instruire profesională vor fi sabotate. Nereușind să ia măsuri eficiente, persoanele în cauză – colegi, directori de instituții, autorități de control – vor contribui în cele din urmă la erodarea valorilor care constituie baza înșăși a unei societăți democratice.

Dimpotrivă, atunci când funcționarii care ordonă, autorizează, trec cu vederea, sau comit acte de tortură ori maltratare sunt aduși în fața justiției pentru acțiunile sau omisiunile lor, se transmite un mesaj lipsit de echivoc că asemenea comportament nu va fi tolerat. În afara considerabilei sale valori descurajatoare, acest mesaj va demonstra publicului larg că nimeni nu e mai presus de lege, nici chiar cei responsabili cu aplicarea ei. Faptul că cei responsabili de maltratări au fost aduși în fața justiției va avea un efect benefic și pentru victime.

26. Combaterea impunității trebuie să înceapă acasă, adică în cadrul agenției în cauză (serviciul poliției sau al închisorii, autoritate militară, etc.). Prea adesea, acel “esprit de corps” duce la o voință de coaliție și de întrajutorare atunci când se fac reclamații de maltratare, chiar de acoperire a actelor ilegale ale colegilor. Sunt necesare acțiuni pozitive, prin instruire și prin exemple, de a **promova o cultură** unde se consideră lipsit de profesionalitate – și nesigur din punct de vedere al carierei – să lucrezi și să te asociezi cu colegi care au recurs la maltratare, unde se consideră corect și meritoriu din punct de vedere profesional să faci parte dintr-o echipă care se abține de la astfel de acte.

Trebuie creată o atmosferă în care orice maltratare provocată de colegi este corect să fie adusă la cunoștință; trebuie să se înțeleagă clar că vinovăția privind maltratarea se extinde dincolo de cei care au comis actul respectiv, către toți cei care știu, sau ar trebui să știe, că există un caz de maltratare și nu fac nimic pentru a-l preveni sau anunța. Aceasta implică existența unui lanț bine definit de persoane care să raporteze acțiunea, cât și adoptarea unor măsuri de protecție de tip “suflat în fluier”.

27. În multe state vizitate de CPT, tortura și acte precum maltratarea în timpul serviciului, folosirea forței pentru obținerea declarațiilor, abuzul de autoritate, etc., constituie cazuri penale specifice, care sunt aduse în fața instanței *ex officio*. CPT aprobă cu satisfacție existența unor astfel de prevederi legale.

Totuși, CPT a aflat că, în unele țări, autoritățile procuraturii dau dovadă de o discreție considerabilă cu privire la deschiderea unei investigații preliminare atunci când primesc informații despre posibile maltratări ale persoanelor private de libertate. În concepția Comitetului, chiar în absența unei reclamații oficiale, aceste autorități trebuie să se afle sub **obligația legală de a declanșa o anchetă** ori de câte ori primesc informații credibile, din orice sursă, că a existat maltratarea a persoanelor private de libertate. În legătură cu aceasta, cadrul legal de răspundere va fi întărit dacă funcționarii publici (ofițeri de poliție, directori de închisori, etc.) sunt obligați în mod oficial să anunțe imediat autoritățile relevante oricând află despre vreo informație referitoare la maltratarea.

28. Existența unui cadru legal adecvat nu este în sine suficientă să garanteze că se vor lua măsuri adecvate privind eventualele cazuri de maltratarea. Trebuie să se acorde atenție sporită **sensibilizării autorităților relevante** în legătură cu obligațiile importante care le revin.

Când persoane deținute de agențiile de aplicare a legii sunt aduse în fața autorităților procuraturii sau judecătoreiei, ele pot profita de această ocazie pentru a declara dacă au fost supuse sau nu maltratării. Mai mult, chiar în absența unei reclamații, aceste autorități sunt în măsură să acționeze la timpul potrivit, dacă există alte indicii (e.g. vătămări vizibile; înfățișarea sau ținuta generală a unei persoane) că a existat maltratarea.

Totuși, în cursul vizitelor sale, CPT întâlnește adesea persoane care declară că s-au plâns de cazuri de maltratarea în fața procurorilor și/sau judecătorilor, dar că interlocutorii lor au arătat un interes scăzut acestei chestiuni, chiar când li s-au arătat vătămări pe porțiuni vizibile ale corpului. Existența unui astfel de scenariu a fost uneori descoperită de CPT. De exemplu, Comitetul a examinat recent un dosar judiciar care, în plus față de declarații înregistrate privind maltratarea, cuprindea și imagini cu diferite vânătăi și contuzii ale feței, picioarelor și spatelui persoanei în cauză. În ciuda faptului că informațiile din dosar pot fi considerate dovezi *prima-facie* de maltratarea, autoritățile relevante nu au ordonat o anchetă și nu au fost în stare să dea o explicație plauzibilă în legătură cu pasivitatea lor.

De asemenea, se întâmplă destul de des ca anumite persoane să declare că le-a fost frică să facă reclamații privitoare la maltratarea din cauza prezenței la audieri, împreună cu procurorul sau judecătorul, chiar a acelor reprezentanți ai legii care i-au interogat, sau că au fost descurajați în mod expres să se plângă, pe motivul că nu ar fi în interesul lor.

Este imperativ ca autoritățile procuraturii și judecătoreiei să ia măsuri ferme atunci când apar orice fel de informații privitoare la maltratarea. Tot astfel, ele trebuie să conducă procedurile în așa fel încât persoanele în cauză să dispună de ocazii reale de a face declarații cu privire la modul în care au fost tratate.

29. **Evaluarea adecvată a reclamațiilor de maltratarea** este adesea o problemă destul de delicată. Anumite tipuri de maltratarea (precum asfixierea sau șocurile electrice) nu lasă urme evidente și nici nu vor lăsa, dacă sunt aplicate cu un anumit grad de profesionalism. În mod asemănător, este puțin probabil ca forțarea anumitor persoane să stea în picioare, în genunchi, sau ghemuite într-o poziție incomodă ore în șir, ori privarea de somn, să lase urme clar identificabile. Chiar și loviturile la corp pot lăsa numai ușoare urme fizice, care sunt greu de observat și dispar repede. În consecință, atunci când reclamații privind astfel de forme de maltratarea sunt aduse la

cunoștința autorităților procuraturii sau judecătoreiei, acestea trebuie să fie foarte atente să nu acorde o importanță scăzută reclamațiilor din cauza absenței urmelor fizice. Același lucru se aplică *a fortiori* când reclamația se referă la maltratare psihică (umilire sexuală, amenințări la viața și integritatea fizică a persoanei deținute și/sau a familiei sale, etc.). Evaluarea adecvată a veridicității declarațiilor de maltratare poate să necesite prelevarea de probe de la toate persoanele în cauză și planificarea în timp util a inspecțiilor la fața locului și/sau a examinărilor medicale.

Ori de câte ori suspecții de a fi săvârșit infracțiuni, care sunt aduși în fața autorităților procuraturii sau judecătoreiei, reclamă cazuri de maltratare, aceste reclamații trebuie făcute în scris, o examinare medicală făcută de medicul legist (incluzând, dacă este cazul, și un medic legist psihiatru) trebuie ordonată imediat, și trebuie luate măsurile necesare pentru a se asigura că reclamațiile sunt investigate cum se cuvine. O astfel de abordare trebuie urmată indiferent dacă persoana în cauză prezintă vătămări externe vizibile sau nu. Chiar și în absența unei reclamații de maltratare, o examinare efectuată de medicul legist trebuie ordonată ori de câte ori există alte motive să se creadă că o anumită persoană ar fi putut fi victima maltratării.

30. De asemenea, este important să nu se pună obstacole între persoanele care reclamă maltratări (care se poate să fi fost eliberate fără să fi fost aduse în fața unui procuror sau judecător) și doctorii care pot efectua rapoarte legale recunoscute de autoritățile procuraturii și judecătoreiei. De exemplu, accesul la un astfel de doctor nu trebuie să fie condiționat de obținerea unei autorizații prealabile de către o autoritate de anchetă.

31. CPT a avut ocazia să evalueze, în rapoartele făcute în urma mai multor vizite, activitățile autorităților împuternicite să conducă anchete oficiale și să aducă acuzații penale sau disciplinare în cazuri privind reclamații de maltratare. În aceste cazuri, Comitetul are în vedere legislația Curții Europene pentru Drepturile Omului, cât și standardele conținute în panoplia instrumentelor internaționale. Este deja un principiu bine conturat că **investigațiile eficiente**, capabile să ducă la identificarea și pedepsirea celor responsabili de maltratări, sunt esențiale pentru a da o semnificație practică interzicerii torturii și tratamentelor sau pedepselor inumane ori degradante.

În conformitate cu acest principiu, autorităților responsabile de investigații trebuie să li se acorde toate resursele necesare, atât umane cât și materiale. În plus, investigațiile trebuie să întrunească anumite criterii de bază.

32. Pentru ca o anchetă privitoare la eventuale maltratări să fie eficientă, este esențial ca persoanele responsabile cu desfășurarea ei să fie independente de acelea implicate în evenimente. În anumite jurisdicții, toate reclamațiile de maltratare împotriva poliției sau a altor funcționari publici trebuie adresate unui procuror, și acesta – nu poliția – este cel care hotărăște dacă o anchetă preliminară trebuie să ducă la o plângere oficială; CPT încurajează o astfel de abordare. Totuși, nu este neobișnuit ca responsabilitatea zilnică pentru conducerea unei anchete să revină funcționarilor responsabili cu aplicarea legii. Implicarea procurorului este în acest caz limitată la instruirea acestor funcționari cu privire la desfășurarea anchetei, primirea rezultatelor investigației, și hotărârea dacă trebuie aduse acuzații penale sau nu. Este important să se asigure că funcționarii respectivi nu sunt din același departament cu cei care fac obiectul anchetei. Ideal ar fi ca acei funcționari cărora li se încredințează efectuarea anchetei să fie complet independenți de agenția implicată. În plus, autoritățile procuraturii trebuie să exercite o supraveghere atentă și eficientă asupra efectuării unei anchete de posibilă maltratare din partea funcționarilor publici. Trebuie să existe reguli clare asupra modului în care se așteaptă ca ei să supravegheze aceste investigații.

33. O anchetă privind o posibilă maltratare din partea funcționarilor publici trebuie să fie completă, din toate punctele de vedere. Trebuie să poată duce la concluzia dacă folosirea forței, sau a altor metode, a fost sau nu justificată în împrejurările date, la identificarea și, dacă este cazul, pedepsirea celor implicați. Aceasta nu reprezintă o obligație a rezultatelor, ci a mijloacelor. Ea necesită ca toate etapele logice să fie parcurse pentru punerea în siguranță a probelor legate de incident, incluzând, între altele, identificarea și chestionarea presupuselor victime, a suspectilor și a martorilor oculari (e.g. ofițeri de poliție aflați în timpul serviciului, alți deținuți), confiscarea instrumentelor care ar fi putut fi folosite la maltratare, și adunarea probelor de medicină legală. Unde este cazul, trebuie făcută o autopsie care să furnizeze o descriere completă și precisă a vătămării, și o analiză obiectivă a observațiilor clinice, inclusiv a cauzei decesului.

De asemenea, ancheta trebuie desfășurată într-o manieră amănunțită. CPT a întâlnit cazuri când, în ciuda numeroaselor relatări privind incidente și fapte legate de posibile maltratări, etapele investigației nu au fost acoperite în mod corespunzător, episoade semnificative și circumstanțe indicând maltratare fiind ignorate.

34. În acest context, CPT dorește să sublinieze că are rezerve importante legate de metode observate în multe țări, când reprezentanți ai legii sau gardieni din penitenciare purtau măști sau cagule în timpul arestărilor, interogatoriilor sau reinstaurării ordinii în închisoare; acest lucru va împiedica în mod evident identificarea potențialilor suspecti dacă și când se vor face reclamații privind maltratarea. Această practică trebuie ținută cu strictețe sub control și folosită numai în cazuri excepționale, care sunt pe deplin justificate; ea nu se va justifica niciodată, sau foarte rar, în cadrul penitenciarelor.

În mod asemănător, metoda folosită în multe țări de a lega la ochi persoanele din custodia poliției trebuie interzisă în mod expres; ea poate obstrucționa în mod evident inițierea unor acțiuni penale împotriva celor care torturează sau maltratează anumite persoane, cum s-a întâmplat în unele cazuri cunoscute de către CPT.

35. Pentru a fi eficientă, ancheta trebuie de asemenea desfășurată într-o manieră promptă și îndeajuns de rapidă. CPT a întâlnit cazuri când activitățile necesare anchetei erau amânate în mod nejustificat, sau când autorităților procuraturii sau judecătorei le lipsea în mod ostentativ voința rechizitorie de a folosi mijloacele legale aflate la dispoziția lor, ca să reacționeze la reclamații sau alte informații relevante privind maltratarea. Anchetele în cauză erau amânate pe termen nelimitat sau se renunța la ele, iar reprezentanții legii implicați în maltratare reușeau să evite complet răspunderea penală. Cu alte cuvinte, răspunsul la probe evidente privind abuzuri grave a devenit o “anchetă” nedemnă de numele ei.

36. În plus față de criteriile menționate mai sus, necesare unei anchete eficiente, trebuie să existe și un element suficient de consistent de observație publică a anchetei sau a rezultatelor ei, pentru asigurarea tragerii la răspundere și în practică, nu numai în teorie. Gradul de observație necesar poate varia de la caz la caz. În cazurile deosebit de grave, o anchetă publică ar putea fi necesară. Oricum, victima (sau, după caz, cea mai apropiată rudă a sa) trebuie implicată în procedură într-o măsură suficientă pentru salvagardarea propriilor interese legitime.

37. **Procedurile disciplinare** presupun un tip suplimentar de corecție în cazul maltratării, și se pot desfășura în paralel cu procedurile penale. Culpabilitatea disciplinară a funcționarilor implicați trebuie examinată în mod sistematic, indiferent dacă maltratarea respectivă este considerată caz penal. CPT a recomandat un număr de măsuri de siguranță procedurale în acest context: de exemplu, comisia de anchetă în cazul procedurilor disciplinare ale membrilor poliției trebuie să includă cel puțin un membru independent.

38. Anchetele asupra posibilelor infracțiuni disciplinare ale funcționarilor publici pot fi efectuate de un departament independent de anchete interne din cadrul structurilor agenției în cauză. Totuși, CPT încurajează cu tărie înființarea unui organism de anchetă pe deplin independent. Un astfel de organism trebuie să aibă capacitatea de a iniția proceduri disciplinare.

Indiferent de structura formală a agenției de investigație, CPT consideră că funcțiile sale trebuie făcute publice în mod adecvat. În afară de posibilitatea primirii reclamațiilor direct de către agenție, trebuie ca autoritățile publice, precum poliția, să fie obligate să înregistreze toate reprezentările care pot constitui reclamații; în acest scop, trebuie introduse forme adecvate de înregistrare a reclamațiilor și confirmare că problema va fi luată în considerare.

Dacă, într-un anumit caz, se observă că purtarea funcționarilor respectivi este de natură penală, agenția de investigare trebuie întotdeauna să anunțe direct – fără întârziere – autoritățile competente ale procuraturii.

39. Mare grijă trebuie avută să se asigure ca persoanele care au fost posibile victime ale maltratării din partea funcționarilor publici să nu fie convinse să renunțe la plângerea lor. De exemplu, potențialele efecte negative ale posibilității ca acești funcționari să inițieze proceduri de defăimare împotriva unei persoane care îi acuză pe nedrept de maltratare trebuie avute în vedere. Echilibrul între interese legitime competitive trebuie realizat cu corectitudine. În acest context, trebuie menționate anumite puncte care au fost deja exprimate în paragraful 28.

40. Orice dovadă de maltratare din partea funcționarilor publici care apare în timpul **procedurilor civile** merită de asemenea o examinare atentă. De exemplu, în cazurile în care au fost aprobate daune, sau s-a ajuns la înțelegeri în afara tribunalului pe motive incluzând atacuri din partea ofițerilor de poliție, CPT a recomandat să se desfășoare o revizuire independentă. O astfel de revizuire trebuie să încerce să identifice dacă, luând în considerare natura și gravitatea reclamațiilor împotriva ofițerilor de poliție respectivi, trebuie să se (re)considere problema procedurilor penale și/sau disciplinare.

41. Este de la sine înțeles că, indiferent cât de eficientă s-ar dovedi o anchetă, ea nu va fi de prea mare folos dacă **sancțiunile impuse pentru maltratare** nu sunt adecvate. În cazul dovedirii unei acțiuni de maltratare, trebuie să urmeze aplicarea unei pedepse potrivite. Aceasta va avea un efect puternic de descurajare. Din contră, impunerea unor pedepse ușoare nu poate genera decât un climat de impunitate.

Desigur, autoritățile judecătorești sunt independente, și de aceea, libere să hotărască, în cadrul parametrilor stabiliți de lege, sentința pentru fiecare caz în parte. Totuși, prin acești parametri, intenția legislatorului trebuie să fie clară: ca sistemul de justiție penală să adopte o atitudine fermă privind tortura și celelalte forme de maltratare. În mod asemănător, sancțiunile impuse în urma determinării culpabilității disciplinare trebuie să corespundă gravității cazului.

42. În sfârșit, nimeni nu trebuie să se îndoiască în vreun fel în privința **angajării autorităților statului** în combaterea impunității. Acest lucru va întări acțiunile întreprinse la toate celelalte nivele. Când este nevoie, aceste autorități nu trebuie să ezite să exprime, printr-o declarație oficială la cel mai înalt nivel politic, mesajul clar că trebuie să avem “toleranță zero” în privința torturii și a celorlalte forme de maltratare.